

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLIX/1

БЕОГРАД

2018

Прилози

УДК 811.163.41'367.625
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 17. августа 2018. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ*
(ОШ „Свети Сава“, Крушевац)**

О ОСНОВАМА ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКИХ ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛСКИХ РЕЧИ ЗА ГЛАСОВНЕ АКТИВНОСТИ И КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

Аутор у овоме раду настоји дефинисати суштину 'значења' оних глаголских речи које се односе на гласовне активности и кретање у природи, и утврђује да таква дефиниција мора имати лексичко-граматички вид. Наиме, на једној страни – изгледа према латинском узору – по правилу се говори о активности, медијалности, пасивности итд. (тј. о глаголском роду), а по традицији словенске граматике – о свршености, несвршености и сл. (тј. о тзв. глаголском виду). Расправу ћемо водити уз анализу грађе коју смо ексцерпирали из *Речника српског језика* (у ред. М. Николића), *Образног речника* М. Николића и *Великог речника српских речи* И. Клајна и М. Шипке. Посебна пажња у анализи биће посвећена категорији сонатива и различитим врстама мотивних глагола.

Кључне речи: семантичко поље и потпоље, стативи, сонативи, диктативи, антропосонативи, биосонативи, физиосонативи.

1. Уводне напомене

1. Ђ. Грубор је 1953. године у својој књизи *Асијективна значења* покушао суочити се са темом граматички релевантних семантичких класа глагола. Он на једној страни говори о 'количини извршене радње', и то би могао бити аспект у ужем или правом смислу речи, а на другој страни су глаголи 'по врсти радње'. Аутори *Приручне граматичке хрватског језика* (Бариф и др. 1979)¹ глаголе, између осталог,

* vasdejks@gmail.com

** Студент докторских студија Филолошког факултета Универзитета у Београду, модул Култура.

¹ Сличне теоријске и класификационо-категоријске прилике у приступу овоме питању налазимо и у *Gramatici hrvatskosrpskog jezika* (Брабец и др. 1970).

деле, „с обзиром на вршитеља радње“, на ’субјектне’ и ’објектне’, тј. на оне који „означавају радњу, стање или збивање особе“; и на оне што „означавају радњу, стање и збивање не-особе, тј. животиња, раслинства, неживе стварности“. Поред тога, они уводе ’фактитивне’ и ’каузативне’ глаголе.

2. Тзв. ’вршитељем радње’ бавио се и М. Стевановић (1991), дефинишући глаголски вид на једној страни као морфолошку (I: 326), а на другој као синтаксичку категорију (II: 528). А. Белић (1998: 199) на свој начин објашњава ову чињеницу: „Из тога што су глаголске речи несамосталне по природи својој, јасно је да се оне као глаголске речи морају јављати у вези са каквом самосталном речју [...]“. Његово становиште у овом објашњењу синтаксичко је у свом основном значењу (тиче се међулексемских веза у низу који чине у дискурсу). Наше гледиште са којег посматрамо овај проблем јесте семантичко: нас интересује шта глаголска реч или облик значи. А то је нека врста биполарности ’вршилац’ – ’радња’. Наравно, глаголски род је у далеко већој мери упућен на однос радње и њеног вршиоца – него видско-аспекатске и њима сродне категорије. Род, у ствари, подразумева постојање и трећег ’актера’ (по структуралној граматичкој теорији ’актанта’).²

3. Р. Симић и Ј. Јовановић у својој *Српској граматици* (2007: 106) уврстили су поглавље ’Врсте глагола по значењу’. Они издвајају глаголе стања, неутралне, глаголе који означавају процесе, глаголе кретања, мотивне, глаголе који описују видљиве промене, трансформативне, глаголе који описују настанак и нестанак и креативне глаголе. П. Пипер у *Синтакси савременог српског језика* (2005: 608) категорије ’агентивности’ (и ’пацијентивности’) узима за полазиште у обради проблема који се у класичној лингвистици назива глаголским родом.

4. Наша овдашња истраживања показују да увид у проблематику глаголских значења долази са разних страна, те да су налази стручњака међусобно готово неупоредиви, али се ипак у свему разазнају неки обриси појмова чији је карактер неоспорно семантички.

5. За анализу смо узели поглавито глаголе који у инфинитивној основи имају крајње *-a-*, а не припадају сигурно класи изведених, а неки се заправо сврставају у категорију простих глаголских речи, нпр. глабати, табати и сл.³ Дефиниције значења, где су наведене, потичу из једнотомног *Речника српског језика* (Николић, ред. 2007; случају да дефиниције нема ни у једном од поменутих приручника, обратили смо се *Речнику МС*).

² О томе смо се обавестили у: Симић и Јовановић Симић 2017: 192.

³ Грађу смо преузимали из *Обраћног речника* М. Николића (2000).

2. Преглед и анализа грађе

2.1. Сонативи

1. Глаголе о којима ће овде бити речи назваћемо сонативима. Они означавају звуковне појаве различите природе и порекла, па их је по томе могуће разврстати по групама,⁴ од којих су неке врло познате и делом добро проучене, а неке – колико нам је познато – нису биле предмет научне пажње – диктативи, експосонативи, физиосонативи, експонативи, затим биосонативи, физиосонативи итд.

2. С обзиром на ограничења која смо поставили још у прикупљању грађе – глаголи са крајњим *-аиџи*, који чине прелаз између простих и изведених речи – јасно је да овде неће бити најупотребљивијих речи како за говорну активност, диктативе, тако исто и за друге семантичке категорије сличне њима. У групи правих диктатива нема нпр. глагола 'говорити', па ни 'шаптати', 'викати' и сл. Но и поред тога, хумана гласовна продукција и емисија – будући непрекидно под пажњом свих нас – имају доста велик фонд речи. Ево забележених примера тога типа:

блѣбѣгати говорити којешта, брбљати [...] (блѣбет, блѣбетање, брбљање)

брбљати говорити много, којешта [...]

брџцати мрмљати, мрџцати

кѣзати усмено саопштити, рећи [...]

кѣрати (се) грдити, корити, прекоревати; оптуживати, нападати [...]

лѣгати 1. говорити неистине... 2. (некога, некеме) бити неискрен према некоме; лажима доводи у заблуду [...]

мѣждати (РМС погрешно – дефиниција треба да гласи: свирати у свирали од младе биљке у мезгрању, врбе нпр.)

мрмљати полугласно, тихо и неразговорно, нејасно говорити

мрмџрити полугласно говорити, мрмљати (РМС)

мрџјати (РМС: мрџцати говорити неразумљиво, неразговорно, мрмљати, мрморити)

пѣрлати говорити страним језиком (РМС)

пѣвати изводити угодне, милозвучне тонове; писати стихове, песме; славити песмом

свѣрати производити тонове (обично мелодију) на неком инструменту [...]

тѣпати изговарати неправилно неке гласове (р као л, ш као с или сл.), слично детету које тек учи да говори [...]; нежно, с љубављу се обраћати некоме; надевати речи одмила некеме

торѣкати много и којешта говорити, брбљати

⁴ Теоријско-методолошки узор за уостављање оваквог називља, тј. терминолошког решења у називној идентификацији глагола нашли смо у два књигама вербалолошког усмерења. Једна је *Теорија текста* Н. Валгине (2003), а друга *Вербалологија* Ј. Јовановић Симић и Р. Симића (2015).

трућати бесмислено, којешта говорити, наклапати

ћаскати необавезно причати, разговарати (обично пријатељски и надугачко)

ћеретати ћаскати, чаврљати (хелен.)

чалакати лармати, галамити, грајати, викати

чавѐлати гласно говорити, причати, брбљати, чаврљати [...]

цѐкати жагорити, грајати; гласно разговарати, причати

цѐпати се свађати се, препирати се, кошкати се око нечег; бунити се негодујући због нечег [...]

а) Глагол 'казати' (заједно са 'рећи', 'говорити' и сл.) спада у фонд речи чије је основно значење говорна активност као таква – диктатив. Односи се на производњу и одашиљање саговорницима фонијских структура које чине предњи план за преношење поруке од говорника саговорнику. У крајњој линији могу се укључити у групу статива, јер не подразумевају кретање говорника с места на место, или је тај факат апсолутно без значаја за обављање говорне активности.

б) Претежан број ових речи упозорава на начин производње, квалитет говора или на утисак који оставља, и већина су и са пејоративним присенком у значењу.

ба) Тако 'блебетати', 'брбљати', 'торокати', 'трућати' итд. по дефиницији значе 'говорити којешта' – инсистирају, дакле, на бесмислености израза.

бб) Лексеме 'мрмљати', 'мрморити', 'мрнђати/мрнцати' и њима сличне упућују на нејасну или некоректну артикулацију, и слабу разумљивост говора.

бв) Глаголи 'ћаскати', 'ћеретати' у први план истичу необавезност говора.

бг) Противно овима, 'певати', 'тепати' и сл. отварају позитивну перспективу говора, и што се тиче производног и емитативног квалитета, као и пријемног утиска на онога или оне којима су говор или песма упућени.

3. Поред диктатива, речи за означавање говорне активности, постоје и други антропосонативи (и биосонативи), који из различитих углова означавају гласовну еманаацију људске врсте и животиња, а у дефиницији је наведена ознака за дати глас или звук. Ево тих примера са наше листе:

ѐкати узвикивати, викати „а-а-а“ (РМС)

аѐкати гонити стоку узвикујући „ае“ [...] (РМС)

блѐјати пуштати глас „бле“ (о овци и телету) (РМС)

врѐчати одавати глас „вр“, фрктати (о мачки, псу и др.) (РМС)

грѐглати/грѐљати испирати грло производећи глас „гр“ (РМС)

ѝкати чудити се, жалостити се изговарајући „и“ (нема у РМС)
џкати (РМС: џкати отегнут и тужно певати наглашавајући и продужавајући глас „о“) **оокати** дозивати се и одзивати се узвицима „оо“, „ој“ или сл. (РМС)
љкати терати вола вичући „ља“ [...] **уакати** плакати понављајући глас „уа“ (РМС)
хахакати узвикивати „ха, ха, ха“, гласно се смејати [...] **хмкати** говорити „хм“ (РМС)
хајекати гонити волове вичући „хај(е)“ **цврчати** производити нарочити глас „цвр“ (о цврчку, попцу и сл.) [...] **шљискати** кретати се по блату, води или сл. или ударати по нечему меком стварајући шумове „шљис-шљис“

У ову групу издвојили смо, рекосмо, глаголе који по дефиницији и по иконичном принципу означавају испуштање одређених гласова, по себи или да би се постигао неки учинак.

а) Тако 'акати' означава испуштање гласа 'а', 'ојкати' је у вези са 'ој', 'уакати' 'уа', 'хахакати' 'ха' и сл. По природи, то су антропосонативи, а по начину испољавања и семантичком садржају, углавном експресиви (антропоекспресиви).

б) Глагол 'оокати' и њему слични значе емисију гласа у сврху дозивања и одзивања или сл. – вокативи.

в) 'Блејати', 'врчати', 'цврчати' и њима сличне речи обележавају разне животињске гласовне еманиције – биосонативи, и наравно експресиви.

г) Реч 'шљискати' и њој сличне означавају звучне појаве физичког света, овде кретање по блату или сл. – физиосонативи.

4. Сличне су горњима и лексеме уз које се не наводи сам глас или звук, него се просто дефинише:

алаукати викати, дерати се
брслати неразговорно говорити (РМС)
бунцати говорити у сну или јакој болести (РМС)
врискати/врџштати испуштати резак глас [...] **врџскати** неправилно, нечисто изговарати неке зубне сугласнике (запињући језиком о зубе), шушкетати [...] **јабкати/јаукати** пуштати од себе бол, болно вапити (РМС)
јејекати јечати, лелекати
јектати јечати, стењати од бола, жалости (исп. РМС s.v. јекнути)
јџцати плакати гласно, испрекидано [...] **јјчати** пуштати болне гласове, стењати [...] **кмџзити се** плакати, ударати у плач сваки час [...]

кмѐчати испуштати танак пригушен глас; плакати пригушено, танким гласом (кме узвик за подржавање дечијег плача [...]; кмека (танак, пискав) глас малог детета [...])

мўцати говорити испрекидано, запињући и с тешкоћом (РМС)

плѝкати лити сузе [...]

рїдати гласно, незадрживо плакати (ридај провала плача, јецај при незадрживом плачу [...])

рўцати пригушено и испрекидано плакати, јецати

фр̕скати не изговарати чисто неке гласове, врскати

фр̕штати одавати, производити шуштаве, прштаве шумове [...]

фўкати производити оштре, реске шумове, фијукати [...]

цѝкати равномерно куцати, откуцавати (о сату) [...]

цвр̕кати уснама или језиком производити нарочите гласове [...]

грўвати јако, громко пуцати [...]

ўхкати убрзано шумно дисати, дахтати

фр̕ктати снажно, шумно избацити ваздух [...]

хихотати/кихотати/кикотати се гласно, грохотом се смејати [...]

церекати се смејати се гласно, бучно, непристојно [...]

шмрцати плакати јецајући и шумно увлачећи бале кроз нос [...]

бѝјати а. изговарањем [...] магијских речи [...] отклањати болест или наносити на некога чини [...]

васпїтати плански развијати нечије способности [...]

кѝрати (се) грдити, корити, прекоревати; оптуживати, нападати [...]

пўјдати дражити, хушкати, подбадати (пса)

рўгати се подсмевати се, подругивати се

тѝрати повицима, речима или каквим поступцима присиљавати некога, нешто да се удаљи [...]

хўшкати подстрекавати, подбуњивати, подбадати [...]

Дефиницијом се не наглашава који се гласови емитују, већ се наглашавају неки додатни моменти који су у вези са антропосонацијом.

а) Једни од ових глагола за предмет означавања имају практично интензитет говорне или уопште гласовне активности: 'врискати/вриштати' упућује на високи тоналитет и јаке емоције с којима се говорна активност обавља. Речи 'хихотати' и 'церекати' означавају, у ствари, пратећу активност која говору даје специфичну боју.

б) 'Муцати', 'врскати/фрскати' објављују психофизиолошке недостатке који утичу на квалитет артикулације.

в) Глаголи 'плакати' и 'руцати', 'шмрцати' тичу се експресивне еманације гласа под утицајем јаких емоција типа жалости, туге и сл.

г) У трећој групи су речи које упућују да је говорна или слична фонична активност усмерена на остварење неког циља (исп. Остин 1994).

га) 'Васпитати', 'карати', 'ругати се' усмерени су на одређени учинак код саговорника.

гб) 'Бајати' за циљ има да изговором речи буде отерана болест или сл.

гв) Код 'пујдати', 'терати', 'хушкати' и њима сличне речи учинак достижу изазивањем активности код примаоца.

5. Многобројни су глаголи којима се означава оглашавање животиња разичитих врста и могућности произвођења звукова – биосонативи:

брљндати мумлати [...]

вречати испуштати глас (о кози) [...]

вркати (врка глас мачке која преде [...])

гакати пуштати, изводити глас „га-га“ (о гуски, врани итд.) (РМС)

грџати испрекидано, тешко дисати [...]

гугљтати гукати (гугут глас гугутке, грлице [...], гук глас голуба, гугутке

гурљкати проктати, роктати (о свињама)

гурљкати (РМС: гурирати/гуритати) роктати (о свињама)

звџцати звецкати звечати (РМС)

зврјати одавати или производити уједначене звуке, зујати, брујати; 2. бити празан, пуст, зјапити (звр узвик за означавање зврндања, зврчања

зврндати 1. зврјати [...] 2. брбљати, наклапати [...]

зрљкати/зрљчати пуштати гласове (о зрикавцу)

зујати производити специфичан звук треперењем крила

зљндати (РМС: зундарати) јако зјати

кавлљкати скичати

каљкати оглашавати се кауком (о ћурки)

кврчати испуштати глас „квр“ (о мачки, жаби и др.); кричати, крештати (о живини)

кџвтати лајати танким гласом (о псу), блебетати, брбљати [...]

крџштати испуштати крештав, висок, пискав, продоран и храпав глас [...]

крџкати/крџкџтати испуштати гласове попут „кре-кре“; оглашавати се крекетом (крек узвик којим се опонаша глас кокоши; крека кречање, крештање; креке узвик којим се опонаша крекетање жабе [...]) (РМС)

лџјати оглашавати се лавезом [...]

њџкати испуштати гласове својствене магарцу, ревати [...]

њџскати/њџштати испуштати гласове својствене коњима [...] (РМС)

рџвати пуштати гласове својствене магарцу, њџкати [...]

рџжати испуштати отегнут, промукао и претећи глас [...]

рџзати испуштати глас (о коњу) [...]

рѝкати испуштати продорне, неартикулисане гласове, оглашавати се риком (говече)

скѝчати/сквѝчати оглашавати се скиком [...]

љрлати певати, говорити и сл. претерано гласно, дерати се, оглашавати се продорним гласом [...]

урлѝкати завијати јаким гласом, производити урлик [...]

фѝрчати испуштати карактерисичан глас у бесу узнемирености (о мачки) [...]

фѝрдати зујати, кврчати; прести

Код свих ових глагола препознатљиве су имитације животињских и сл. гласова. Употребљени да обележе људске гласове обично имају експресивну боју и пејоративни призвук.

6. Следећа група глагола чини прелазну категорију између антропосонатива и биосонатива у ширем смислу речи. Хоће се рећи да ове лексеме означавају како људско тако и нпр. животињско оглашавање, па катакада и на звукове физичког порекла:

бобѝњати/бобѝњити/бобѝтати одзвањати дубоким тоном; говорити таквим гласом (PMS)

врљскати/врљштати шумно грести, жвакати дробећи чврсту храну зубима, јести тако да се чује како се храна дроби и крцка под зубима [...]

звѝждати 1. производити звиждук(е), звиждуком производити неку мелодију [...]

звѝцати ударати горњим зубима о доње [...]; говорити којешта [...]

квѝцати испуштати глас „кво“, „квоц“ (обично о квочки) [...]; стално приговарати, звоцати

крѝкљати/крѝктати стварати (најчешће у грлу и грудима) и испуштати непрекидане, мукле, пригушене звуке [...]

мљмлати/мљмљати производити тамне, мукле, дубоке и једноличне гласове [...]

пѝскати/пѝштати испуштати пискут, сиктати

стењати исуштати болан, отегнут глас (под неким теретом, од бола или невоље) [...]; произвести (= производити) отегнуте звуке [...]; горко се жалити

фѝскати фијукати, звиждати

фљћкати звиждати, звиждукати [...] псу, [...] на нешто хрѝкати шумно истискивати воду кроз стиснуто грло [...]

цѝкати/цѝчати испуштати висок, оштар глас, врѝштати [...]

цилѝкати/цирлѝкати испуштати, одавати, производити цилик [...]; одавати високе тонове и преливе [...]

цмаќати (се) према цмокнути (се)

цмѝкати цмакати

цѝктати цвокотати

хаќати испуштајући дах дувати у нешто [...]

хрќкати/хруштати шумно дробити или ломити зубима, крцкати [...]

хрштати дисати у сну уз храпави шум [...] (РМС)

хрќати шумно, бучно дисати при спавању са отвореним устима [...]

хрќтати/хрќутати/хрќуцкати хрќати (РМС)

шмрќати/шмиќати учестано шумно увлачити кроз нос [...]

а) Најбољи носилац карактеристика ових речи управо је први пример, дефиисан двоструко: прво као ознака 'одзвањања дубоким тоном', пре свега, као физичке појаве у предметном свету, а и као начина говорне активности. По првome он припада категорији физиосонатива, а по другом је глагол говрења, антропосонатив, односно диктатив.

б) 'Звоцати' и 'квоцати' за основу имају биосонативно значење – обележавају кокошије јављање, као и општи тип звука различитог порекла; а додатно се односе и на људско оглашавање посебне врсте. Такав је и већи број других глагола ове скупине.

в) 'Мумлати/мумљати', 'пискати/пиштати' и њима слични имају опште значење оглашавања како живих бића, тако и предметног света (исп. извор пиштавац).

г) Из свог угла на овакав садржај упућују и 'циликати/цирликати', 'хакати', 'вруштати/хруштати' и сл.

7. И лексеме које ћемо овде разматрати сврставају се у сонативе, али већим делом и у фактиве (оперативе), јер је у претежном броју случајева назван физички поступак или догађај – узрок звуковне појаве означене одговарајућом речи. Биосонација и физиосонација нису стриктно разграничене:

брујати производити непрекидан, сливен звук [...] (бруј, брујање)

брќкати (се) мешати по води тако да се чује шум... (брч узвик којим се подражава брчкање по води; брчак прсак, млаз који прсне кад се гази по води [...])

бурлати/бурљати производити буку комешајући се [...]

бућкати ударајући по води производити звуке... (бућ узвик за подражавање звука који се чује кад нешто падне у воду)

врндати зврјати [...]

врўскати шумно грести, жвакати [...]

врштати хрскати, шкрипати (РМС)

грѓотати жуборити, клокотати [...] грѓот, грѓотање, жубор, клокот

грѓутати производити грѓут (грѓут, гласови грлице или голуба)

зврјати 1. одавати или производити уједначене звуке, зујати, брујати; 2. бити празан, пуст, зјапити (звр узвик за означавање зврндања, зврчања)

кркљати стварати (најчешће у грлу и грудима) и испуштати испрекидане мукле, пригушене звуке (при отежаном дисању, у хропцу и сл.), хрипати [...]; звучати хрипаво, промукло пригушено и испрекидано (о гласу) [...]

кврцати пуцкетати, куцати, шкрипутати (кврц узвик за означавање кратког звука који се чује при шкрипању, шкљоцању, пуцкетању

крцати ломити, дробити, крхати [...] (крц узвик за означавање наглог ломљења [...])

кўцати (се) ударати, лупати, бити [...]

лòкати гласно, шумно пити [...] захватајући језиком [...]

лўпати снажно ударати производећи јаке, тупе звуке, правећи буку [...]

мљацкати/мљескати производити (при жвакању и говору) гласан, чујан непријатан глас [...]

òрљати пролазити, пробијати се с буком, тутњати, бучати

плѣскати производити плѣсак, аплаудирати [...]

пућкати испуштати кратке испрекидане звукове [...]

сркати узимати устима нешто течном или житком правећи карактеристичан шум

тандарати тандркати, клопарати

тандркати стварати тандрк, лупарати, клопарати

тапати ићи спорим, несигурним кораком [...] (тапа-тапа узвик којим се подражава туп шум корака, удараца и сл.)

трўпати лупати, ударати ногама о тло (при ходу)

хрїпати тешко и шумно дисати, кркљати [...]

хўјати истрајно и мукло шумити у јаким налетима, хучати (о ветру нпр.)

хўктати одавати испрекидану хуку, хујати, хучати [...]

швїгати/швїгнути произвести оштар, продоран звук, звизнути (о бичу и сл.).

шўштати стварати, одавати слаб шум, покретати се са шумом [...]

а) Код претежног броја глагола ове групе: 'брујати', 'врндати', 'зврјати', 'мљацкати/мљескати', 'плѣскати', 'пућкати', 'тандркати/клопарати', 'шуштати' и сл. – дефиниција инсистира директно на стварању и/или одашиљању датог звука или шума, а начин рада органа или предмета чијом активношћу настаје не помиње се. Ипак је јасно да је производња резултат деловања неког узрочника – интрасонативи.

б) Речи типа 'брчкати (се)', 'кврцати', 'крцати', 'куцати', 'лупати', 'сркати', 'тапати', 'трупати' и сл. дефинисане су управо по врсти физичке појаве која производи звук или шум.

в) Глаголи 'кркљати', 'пућкати', 'хрипати' и сл. за основу имају биолошку активност.

г) У све три поменуте категорије јасно је да физичка или биолошка активност неког покретача производи звучне емисије. Само је

'гротати' дефинисано синонимима, те се не разликују производња и врста звука, него су описани синкретички.

8. Најудаљенији од центра сонацијског семантичког поља налазе се глаголи следеће скупине, који су код већине примера наглашено дефинисани као ознаке јаке физичке или биолошке активности, а звуковна страна често се може само искуством надокнадити:

- бризгати** нагло избијати, шикљати [...]
буктати горети јаким пламеном [...]
врцати (се) бризгати, прскати [...], водити мед врцањем [...]
куљати јако, нагло, у великој количини избијати (о некој течности, диму, пари и др.), шикљати, односно сукљати [...]
прскати (прснути пући, сломити се, распукнути се)
прскати избијати у капљицама, у тањим млазевима [...]; засипати, квасити, поливати (капљицама) [...]
прштати ломити се, распадати се уз тресак, праскајући [...]; ломити, кршити, дробити
пуцати циљајући, нишанећи гађати из ватренг оружја [...]; лоптом циљати у противничку мрежу [...]
сукљати јако, нагло избијати [...]
суктати сукљати
шикати 1. шикљати; 2. испуштати шиштав, пискав глас, шиштати [...]
шикљати избијати у јаком млазу, бризгати [...]

а) Тако 'бризгати', 'куљати', 'шикати/шикљати' називају начине истицања или извирања воде и других течности, што по сили природног закона производи шум.

б) Речи 'буктати', 'сукљати/суктати' на исти начин као горе односе се на пламен или сл.

в) Лексеме 'прскати' и 'пуцати', без обзира на дефиниције, значе најпре декомпозицију предмета услед унутрашњих или вањских узрока, и наравно одговарајуће пратеће звуке. Код 'пуцати' стоји дефиниција споредних момената: гађати из ватреног оружја или поступак са лоптом.

г) Реч 'прскати' инсистира на ширењу капљица под високим притиском, што опет за последицу има производњу карактеристичног шума.

2.2. Мотиви

1. Мотивним се у науци сматрају глаголске речи са значењем промене места у простору, и имају више подврста, а прва и основна врста обухвата речи које значе кретање неког људског бића, животиње или

предметног елемента у простору без пратећих момената – локомотиви.
Ево примера:

- бáзати** ићи без циља, скитати, тумарати, лутати [...]
бáсати (се) ићи без циља, лутати, тумарати
бауљати ићи четвороношке, пузати; ићи тешко, с муком, тетурати се
бíбати се таласати се, гибати се [...]
вèјати падати у густим пахуљицама (о снегу) [...]
вíјати гонити [...]
врлúдати често мењати правац у ходу [...]
вúкљати носити нешто тешко [...]
гавèљати тешко ићи, вући се, посртаги (РМС)
гацати газити по води, благу [...]
гéљати (нема у РМС) храмати, ходати на штакама
сúљати отискивати нешто низ стрмину тако да клизи; отискивати се, спуштати се клизећи
вèрати се пети се или спуштати се [...]
вèскати се врзмати се
врðати кретати се мењајући правац [...] (врд у значењу: врдни)
гéгати/гíгати (се) клатити се, љуљати се (при ходу) [...]
гíљати (/гéљати: нема у изворима) тешко ходати, вући се
главíњати (/главрњати) ићи без циља, лутати, тумарати [...]; клатити се у ходу, тетурати се, посртаги
лáзати лазити гмизати [...]
ђíпати нагло скакати, поскакивати [...]
ђíскати скакати (РМС)
ђúскати играти у колу живо поскакујући [...]
кавèдати (нема у РМС) тешко ходати, клатити се
кíљати врвети, тискати се (РМС)
кòшкати (се) лагано се бости, тући роговима; препирати се, свађати се [...]
клáпати 1. клопарати; климати се; 2. брбљати, наклапати; клеветати
клáмати (кламарати, кламатати – климатати) [...]
лáндати ландарати кретати се тамо-амо, клатити се, млатарати
лéцати се једва се кретати од малаксалости, вући се; бити болешљив, куњати (РМС)
лúњати (се) бесциљно ходати, скитати [...]
љúмати ходати тешко, тромо, гегајући [...]
пèнтрати се верати се, пети се
пèњати се / пети се ићи узбрдо или у висину; пентрати се, верати се
пр́шати пршити (падати у ситним пахуљицама) [...]
пўзати (се) пузити (кретати се по некој подлози вукући се) [...]
прúжати (се) истурати, истезати у неком правцу (неки део тела); додавати, давати [...]
рíјати (се) бацакати се ногама, гицати се
скíтати (се) живети као скитница [...]; ходати без циља, шврљати, базати

сврџати према сврнути (свратити, скренути, навратити; заокренути, закренути, скренути)

скаќати према скочити одбацити се нагло, преместити се скоком с места на место

срљати безглаво, непромишљено јурити [...]

срѓати срљати (РМС)

тоцљати (се) клизати се [...]; варати кога, подваљивати коме

трчати кретати се у трку, одбацујући се ногама наизменично [...]

тумарати ићи без одређеног циља, базати, лутати [...]

тумињати једва осетно тећи; таворити, тињати

ћопати храмати, шепати

улати се кретати се споро, шуњати се, прикрадати се

хитати 1. ићи брзо, журно, журити [...], 2. бацати руком [...]

храмати тешко, несигурно и неравномерно ходати нагињући се на једну ногу због хроне или болесне друге, ићи као хром, шепати

цуњати базати, луњати, потуцати се [...]

шантати(/шантџати) храмати, ћопати

шевати климати се, кривудати (РМС)

шевљати гегати се у ходу, тетурати се

шеврдати ићи кривудавао, кривудати, врлудати [...]

шепати ићи вукући једну ногу, храмати, шантати, ћопати

шетати ходати, ићи лаганим ходом ради одмора и разоноде [...]

шуљати (се)//шуњати ходати, ићи тамо-амо трагајући за нечим [...], брижљиво претраживати (нешто), њушкати, цуњати

а) Највише је ових речи са значењем кретања људи – антропомотива. Разлике у значењу настају од перспективе из које се кретање приказује, дакле од нијанси емоционалности или естетског осећаја који се придају основном значењу као споредне нијансе.

аа) Тако нпр. 'трчати', 'хитати', 'шетати' обележавају начине ходања, као спорог, брзог итд.

аб) Лексеме 'базати', 'главињати (/главрњати)', 'луњати', 'цуњати' значе, додуше, ходати, али, по правилу, бесциљно тумарати.

ав) Већи број ових речи садржи упуте на недостатке у ходу: 'гегати/гигати (се)', 'гиљати/гељати', 'ћопати', 'шепати' итд.

б) Кретање значе и глаголи типа 'бауљати', 'верати се', 'пењати се' и сл. – само што они скрећу пажњу на специјалне начине кретања зависно од околности.

в) Посебну напомену заслужују речи 'бауљати', 'пузати' и 'тумињати', које означавају специјалне врсте кретања.

г) Посебну врсту кретања означавају глаголи 'ћипати', 'скаќати' и сл.

д) Неке од наведених речи имају бивалентни карактер. Нпр. 'тумињати' значи и 'тињати', а 'лецати се' бити болешљив, куњати.

2. Глаголи издвојени у групу коју ћемо сада прегледати заправо су у суштини различитог карактера: манипулативни, сонативни или сл., а кретање означавају као пратилачки или главни семантички елемент:

а̀кати ударати, лупати [...]
б̀рбати тражити претурајући, премештати
б̀утати (нема у РМС) брљати, мешати
ва̀дати (се) водати (РМС)
ва̀љати (се) премештати (се) окретањем [...]
вѝвати се чистити перје; чешкати се по коси (РМС)
гнѝати гонити, терати
зѝбати (се) 1. љуљати, њихати [...], 2. чинити да се нешто њише, лелуја [...]
ја̀хати кретати се седећи опкорачено на јахахој животињи [...]
фу̀рати (се) возити се [...]; носити [...]
нѝхати/њихати (се) покретати нешто тамо-амо [...]
му̀ћкати дрмати, трести неку посуду или сл. са течношћу [...]
љу̀љати чинити да се неко, нешто равномерно креће тамо-амо [...]
т̀рпати стављати на гомилу, гомилати без реда [...]
т̀мбати (се) окретати, обртати, ваљати, котурати [...]; претурати се, котрљати [...]
ф̀рљати бацати, хитати

3. Сем правих мотива постоји и велика група глагола који значе кретање, дакле, промену места, али у ограниченом простору:

бу̀ришкати се бости се роговима [...]
бу̀ркати премештати, претурати [...]
вр̀змати се кретати се тамо-амо, мотати се [...]
вр̀шљати претурати, стварати наред [...]
гѐцати (се) љуљати (се), њихати (се) (РМС)
гѝљати ићи тешко, вући се (РМС)
гу̀рати (се) потискивати, помицати испред себе [...]
д̀рмати трзати, потресати и померати [...]
д̀рпати грубо хватати и вући [...]
д̀рцати грепсти ноктима, шкрипати пером (РМС)
љ̀дкати гонити, терати, одбијати теле од краве кад се музе [...] (РМС)
љ̀бскати према љоснути пасти ударивши јако [...], треснути
му̀вати гурати, ћушкати [...]
рѝнтати радити тежак посао запињући из све снаге, диринчити [...]
р̀мбати радити грубе, најтеже послове, ринтати [...]

рвати се борити се хватајући се рукама у коштац и настојећи да се противник обори [...]

сипати (се) чинити, пуштати да пада или упада нешто ситно, сипко, растресито [...]

хвџгати трапати ићи, ходати трапаво, лупкајући, ударајући обућом о тло

чокати пуцати, гађати (РМС)

а) Глагол 'љокати' може се узети за прототип ових речи, јер одбијати теле од краве док се музе значи само га склонити мало да не смета у послу.

б) 'Буришкати' са значењем бости се роговима обележава кретање (волова, крава) при узајамном борењу, али остају у неком кругу. Исто тако са значењем премештања ствари у ужим просторним оквирима.

в) Глаголи 'ринтати', 'рмбати' упућују на радну активност уопште, при чему се обавезно подразумева кретање у кругу у којем се активност изводи. И глагол 'рвати се' упућује на сличан радијус кретања.

г) Нешто су удаљенији од центра датог семантичког поља, и то према глаголима неограниченог кретања, речи типа 'гецати', 'гиљати', 'гурати'. Али с обзиром на то да означавају слабо изражено кретање, обрадили смо их у овој групи.

д) 'Хватати' и 'чокати' заправо су најближи правим мотивима, јер обавезно на неки начин подразумевају савлађивање границе простора на којем се обавља активност. Но и они ипак остају у овој групи речи.

3. Закључне напомене

1. Лексичко-граматичка значења речи представљају важну лингвистичку тему, и већина проблема решавана је и решава се у радовима стручњака и граматикама, али неки аспекти остају у сенци расправе, а ипак су битни за пуно разрешење проблема.

2. У овоме раду покушали смо прићи основама учења о тим значењима код глагола, и утврдили да је важно кренути од оних семантичких слојева који представљају базу за анализу и категоризацију.

3. Утврдили смо да се глаголи групишу у семантичке сфере сродних значења, које смо назвали семантичким пољима и потпољима. Тамо смо обрадили глаголе двају поља: стативе и оперативе (и њихова потпоља).

4. На крају, овде је такође анализиран материјал двају поља: сонативи и мотиви (са подврстама).

ИЗВОРИ

- Клајн–Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѝраних речи*, Нови Сад: Прометеј.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обрајни речник срѝскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- Николић, ур. 2007: Мирослав Николић, редактор и уредник, *Речник срѝскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1967–1976: *Речник срѝскохрвајѝскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1979: Eugenija Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1998: Александар Белић, *Ојшија лингвистѝика*, Београд: Завод за уѝбенике.
- Брабец и др. 1970: Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Валгина 2003: Н. С. Валгина, *Теорѝа текста*, Москва: Логос.
- Валгина 2003: Н. Цит. по електронском издању: – Јанко Слава (Библиотека Fort/Da) // <http://yanko.lib.ru> // <http://yanko.ru> // <http://tvtorrent.ru>.
- Грубор 1953: Đuro Grubor, *Aspektna značenje*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Јовановић–Симић 2015: Јелена Јовановић Симић, Радоје Симић, *Вербалѝологија*, Београд: Јасен.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zageb: Matica hrvatska.
- Остин 1994: Џон Л. Остин, *Како деловајѝи речима*, Нови сад: Књижевна заједница.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синѝакса савременога срѝског језика*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Симић–Јовановић 2007: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Срѝска грамаѝика*, Београд: Научно друштво за неговање српског језика – Јасен.
- Симић–Јовановић 2017: Радоје Симић, Јелена Јовановић Симић, *Срѝска синѝакса*, I–VII, Београд: Јасен.
- Стевановић 1991: Михаило Севановић, *Савремени срѝскохрвајѝски језик*, I–II, Београд: Научна књига.

Ivana R. Jovanović

ABOUT THE BASIS OF LEXICO-GRAMATIC MEANING
OF VERBAL WORDS FOR VOTING ACTIVITIES AND MOVEMENT
IN THE SPACE

S u m m a r y

In this paper, the author tries to define the essence of the 'meaning' of those verbal words related to voice activities and movement in nature, and determines that such a definition must have a lexical-grammatical vision. Namely, on the one hand – it looks according to the Latin model – as a rule it speaks of activity, mediality, passivity, etc. (ie on the verbal genus), and according to the tradition of Slovenian grammar – about the perfection, the incompleteness, and so on (ie the so-called verbal vision). The discussion was guided by the analysis of the material that we excited from the Dictionary of the Serbian Language (under M. Nikolic), the Revised Dictionary of M. Nikolic and the Great Dictionary of foreign words Klajn and Sipka. Special attention in the analysis will be dedicated to the category of sonatas and various types of motive verbs.

Key words: semantic field and subfield; tripods, sonatas, dictators, antroposons, biosonatives, physiosonatives.